

Reconfigurarea securității și a Relațiilor Internaționale în Secolul 21

VOLUMUL 1

Actori, relații și politică de putere
în Secolul 21

Cuprins

Actori, relații și politică de putere în Secolul 21	5
1. Istoriografia temei. Eșafodajul de securitate în secolul 21 ca opțiuni, abordări și interpretări	9
1.1. Curente de gândire. Reflectarea în realitatea curentă	9
Realism și neorealism	10
Liberalism, neoliberalism și instituționalism neoliberal	16
Instituționalismul și teoria organizării internaționale	22
Constructivismul. Abordarea cognitiv-instituțională	25
Abordarea cognitiv-instituțională	30
Postmodernismul	35
1.2. Marile idei, interpretări și tendințe	37
Bibliografia ideilor novatoare	39
Bibliografia autorilor influenți: abordări și idei	69
1.3. Marii actori: Doctrine, documente, comportamente.	
Revenirea la politica de putere	101
SUA	105
Doctrina Trump, politică externă a administrației sau	
Relațiile Internaționale ale Statelor Unite	105
Premize, preliminarii și perspective pentru o doctrină Trump:	
Revenirea la politica de putere	106
Doctrina Trump la apogeu: naționalism și realism dur și pur	
cu numele de „realism principal“	117

Rusia.....	139
Ambițiile de Superputere ale Rusiei: bogăție din petrol și pârghii politice în Europa	143
Rusia și sindromul post-imperial. De la defensivă strategică la revizionism și revanșism neoimperial	159
Strategia Națională de Securitate a Rusiei: între document programatic și document de comunicare publică.	181
China	205
Uniunea Europeană	223
2. Relații și politică de putere. Tranziția în secolul 21	227
Schimbări fundamentale în dimensiunile imuabile. Cei 3 Geo	235
Evoluții în mediul contemporan de securitate: Contopirea și influențarea reciprocă a lumilor generaționale în relațiile internaționale contemporane	244
Agresiunea, șocul și ineditul: Revoluția prezentă în natura Relațiilor Internaționale	253
3. Nevoia de a reveni la fundamentele mării politici:	
Marea Strategie	262
Spațiul teoretic: Marea Strategie.	263
Marea Strategie americană	273
Nevoia de a reveni la politică. Nevoia conceperii unei Mari Strategii	277
Eforturi de creare a unei Mari Strategii Americane.	282
O Mare Strategie pentru România?	285
Bibliografie	287

1. Istoriografia temei.

Eșafodajul de securitate în secolul 21 ca opțiuni, abordări și interpretări

1.1. Curentele de gândire. Reflectarea în realitatea curentă

Firește că, în ciuda turbulențelor, tectonicității majore și a schimbărilor profunde pe care le vedem la nivelul securității globale și a naturii relațiilor internaționale, sistemele de gândire actuale și viitoare au la bază curentele clasice de gândire, curentele tradiționale. În orice formulă de evoluție contemporană, va trebui să considerăm continuitatea ideilor și conceptelor existente la nivelul materialului teoretic clasic, de aceea, indiferent de evoluții, va trebui să plecăm de la curentele de gândire clasice și să integrăm gândirea viitorului în aceste abordări.

Acest lucru e necesar și corect pentru că acesta este, astăzi, instrumentarul aflat la dispoziția analiștilor, teoreticienilor, a consilierilor și decidenților politici de pe toate meridianele. Această realitate grevează interpretările și grilele de lectură pe care le au la dispoziție astăzi și în viitorul previzibil și practicienii, ceea ce înseamnă că percepțiile lor, reflexele și acțiunile vor fi în continuare ghidate, pe termenul la care ne referim, de aceste abordări teoretice

fundamentale. De aceea, realismul (cu varianta neorealistă), liberalismul, neoliberalismul și instituționalismul neoliberal precum și constructivismul și abordarea cognitiv-instituțională modernă asociată, sunt pași obligatorii pentru a vedea interpretările posibile ale lumii de mâine.

Realism și neorealism³

Realismul reprezintă corpusul teoretic care a exercitat cea mai mare influență de-a lungul timpului în cadrul relațiilor internaționale. Rădăcinile sale sunt revendicate încă din vremea lui Tucidide și continuă cu Thomas Hobbes și Machiavelli⁴. Însă, teoreticienii care au marcat cel mai mult tradiția de gândire realistă au activat eminent în cadrul secolului XX. Printre acești teoreticieni se numără Hans Morgenthau și Edward H. Carr. Cei doi teoreticieni își scriu marile opere în perioada interbelică și puțin după cel de-Al Doilea Război Mondial. Edward H. Carr este cunoscut prin opera sa, *Criza celor douăzeci de ani (1919-1939): O introducere în studiul relațiilor internaționale*⁵, în care oferă o critică dură la adresa idealismului utopic (promovat de Woodrow Wilson) și promovează în același timp o viziune în care factorul central din cadrul relațiilor internaționale este **puterea**.

³ Dezvoltări teoretice ale curentelor clasice au fost realizate în Iulian, Chifu, Alexandru, Voicu, *Reconstrucție post-conflict*, Editura Rao, 2015, ISBN 978-606-609-909-7, 318 p și Iulian Chifu, Lavinia Lupu, *Analiză de conflict*, Editura RAO, 2016, ISBN: 9786067760262, 304 p. Vom utiliza în această parte baza ideatică studiată deja în aceste lucrări, care sunt baza cursurilor noastre de la SNSPA, în varianta revizuită după 2015.

⁴ *Enciclopedia operelor fundamentale ale filosofiei politice*, Editura Institutului de Teorie Socială, București, 2001, ISBN 973-99311-5-4, 562 p.

⁵ Edward H., Carr, *Criza celor douăzeci de ani (1919-1939)*, Editura Polirom, Iași, 2011.

În „Războiul Peloponeziac”⁶, în secvența dialogului dintre atenieni, care doreau să cucerească insula Melos, și locuitorii acesteia, Tucidide selecționează atent cuvintele folosite de atenieni pentru a sublinia **viziunea realistă** a unor concepte cheie ca **interes, balanță de putere, capabilități, insecuritate**. De partea cealaltă, locuitorii din Melos răspund într-o manieră **idealistă**, apelând la concepte ca **dreptate, interese comune, justiție**.⁷ Replica celebră a ateniienilor și care poate reprezenta esența realismului este că „cei puternici fac ceea ce vor, iar cei slabi îndură ceea ce trebuie să îndure”.⁸

Realismul are la bază o serie de considerații filosofice asupra **naturii umane**: omul este rău, egoist, natura sa este inevitabil înclinată spre căutarea puterii în raport cu ceilalți. În interpretarea lui Hobbes, fiecare om are un drept egal asupra tuturor lucrurilor și a semenilor săi, încât se naște un război al tuturor împotriva tuturor.⁹ În această stare naturală, *omul e lup pentru om (homo homini lupus)* în dorința de a acumula cât mai multă putere.¹⁰

Realismul consideră conflictele internaționale ca făcând parte din ordinea firească a lucrurilor. Acest curent de gândire explică comportamentul statelor prin identificarea **puterii**¹¹ și a **interesului**

⁶ Athanassios G., Platias, Constantinos, Koliopoulos, *Thucydides – On Strategy. Grand Strategies in the Peloponnesian War and their Relevance Today*, Editura Columbia University Press, 2010, ISBN978-0-231-70133-4, 197 p.

⁷ John, Baylis, Steve, Smiths, *The Globalization of World Politics – Introduction to International Relations Theory*, 2nd Ed. Editura Oxford University Press, New York, 2001, pp. 146-147.

⁸ Joseph S., Nye, Jr., *Viitorul puterii*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 43.

⁹ Kinch Hoekstra, „Hobbes on the Natural Condition of Mankind” în Patricia, Springborg (ed.) *The Cambridge Companion to Hobbes’s Leviathan*, Editura Cambridge University Press, New York, 2007, p. 110.

¹⁰ Patricia, Springborg, „Introduction” în Patricia, Springborg (ed.) *The Cambridge Companion to Hobbes’s Leviathan*, Editura Cambridge University Press, New York, 2007, p. 4.

¹¹ Puterea a fost definită de mulți teoreticieni, în moduri diferite. Cea mai simplă definiție este cea care se referă la putere ca fiind „capacitatea de a-ți

ca fiind factorii care influențează acest comportament. Conform realismului, statele acționează în funcție de interese, definite în termeni de putere.¹² Pentru realiști, **securitatea impune acumularea puterii**, aceasta din urmă fiind în strânsă legătură cu forța militară. Astfel, doar politicile formulate în acest spirit servesc **interesului național (interesului statului, interesului suveran anterior)**. **Statele** se comportă în conformitate cu aceste interese, și nu în funcție de principii precum securitatea colectivă sau binele comun. John Baylis consideră că **realismul** nu este util doar în explicarea naturii și a surselor conflictelor, ci va continua să servească și ca o **armă critică în descifrarea intereselor naționale** ascunse în retorica sentimentelor universale.¹³

Pentru Carr, incapacitatea de a recunoaște în **putere** un element esențial al politicii viciază încercarea de a pune baza diferitelor forme de guvernare internațională¹⁴. După aproximativ 70 de ani, Hans Morgenthau continuă să fie unul dintre cei mai influenți teoreticieni ai relațiilor internaționale, în special prin opera sa, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*. El este cunoscut pentru cele șase puncte în care **explică principiile realismului politic**. Din cele șase, poate cel mai important este cel în care este enunțat faptul că pe terenul politicii internaționale, conceptul de **interes este definit în termeni de putere**¹⁵.

realiza scopurile sau obiectivele. Mai concret, este puțința de a-i influența pe alții și de a obține rezultatele pe care le dorești". A se vedea, Joseph S., Nye, Jr., *Descifrarea conflictelor internaționale. Teorie și critică*, Editura Antet, 2005, București, p. 63. Pentru o explicație *in extenso* a conceptului de putere, a se citi Hans, Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, Iași 2007.

¹²Hans, Morgenthau, *Op. cit.*

¹³John, Baylis, Steve, Smiths, *Op. cit.*, p.157.

¹⁴Edward H., Carr, *Op. cit.*, p.115.

¹⁵Hans, Morgenthau, *Op. cit.*, p.45.

Realismul este, potrivit Enciclopediei Relațiilor Internaționale a Academiei Române¹⁶, un curent care presupune **supraviețuirea statului** – unic actor – în mediul anarhic internațional, în absența unei autorități globale capabile să asigure ordinea. Supraviețuirea într-un climat ostil e situată, ca **valoare supremă**, deasupra creșterii economice, a vieții oamenilor, a dezvoltării, care devin valori subordonate, secundare.

Richelieu a introdus **rațiunea de stat**, iar soluția realiștilor, în absența unei reguli, a fost reacția rațională de a crea un **sistem de alianțe**, transformat, la neorealiști, în **echilibru/balanță de putere** și contrabalansarea oricărui **hegemon** în sistem, putere preeminentă care controla și dirija sistemul internațional. **Statul-națiune** este cel care catalizează încrederea deplină a realiștilor ca **unitate suverană unică** a politicii internaționale, cu rezervă față de regimuri internaționale, hegemoni sau instituțiile/organizațiile internaționale, care structurează sistemul internațional.

Disputa cu liberalismul e atât de profundă încât vizează **instrumentarul și metodologiile**, nu numai metode și abordări, viziuni idealiste și norme greu aplicabile¹⁷. **Critica dorinței prevalente**, a artei cu tendință, cum ar spune Maiorescu, a formelor fără fond, ce prevalează analizei, tipologiile dorite care **forțează observațiile, faptele, acțiunile** actorilor, toate **reduc credibilitatea concluziilor** prin prismă liberală, susțin realiștii. Inegalitatea reală a puterii și **pesimismul, cinismul, privirea rece, intransigentă, inflexibilă**,

¹⁶Dan, Dungaciu, coordonator, *Enciclopedia operelor fundamentale ale filosofiei politice*, Editura Institutului de Teorie Socială, București, 2001, ISBN 973-99311-5-4, 562 p., pp. 337-340; Vezi și Dan, Dungaciu, coordonator, *Enciclopedia Relațiilor Internaționale* (vol I, II), Editura RAO, București 2017, ISBN 978-606-8516-97-4, (693p+695 p).

¹⁷David, Baldwin, „Neoliberalism, Neorealism and World Politics“ în David Baldwin (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, Editura Columbia University Press, Columbia, 1993.

toate sunt caracteristici realiste. Emoțiile sunt excluse din viziunea realistă. Potrivit realiștilor, **mediul internațional** va fi spațiul unui **conflict perpetuu**.

Kenneth Waltz i-a urmat lui Hans Morgenthau în ceea ce privește teoretizarea relațiilor internaționale într-un **spirit realist**. El s-a decuplat de eforturile anterioare, abordând o viziune novatoare, **neo-realistă**, dorind să abandoneze **explicațiile reduționiste** și a încercat să explice stabilitatea din sistemul internațional exclusiv prin intermediul **structurii** definite prin: **principiul ordonator, specificitatea funcțiilor și distribuția capabilităților**¹⁸.

„Omul, statul și războiul“ (1954) precum și „Teoria politicii internaționale“ (1979) sunt două lucrări semnate de Kenneth N. Waltz, care pun bazele unui nou curent de gândire numit **neorealism**. Waltz a explicat cauzele conflictelor internaționale, propunând o schemă pe trei „imagini“: individual, statal și sistemic.

„Potrivit primei imagini a Relațiilor Internaționale, principala cauză a conflictelor internaționale se găsește în **natura și comportamentul individului**. Războaiele apar din cauza egoismului și a impulsurilor agresive ale individului“.¹⁹

A doua imagine se concentrează pe **state, nevoia de coeziune și existența dușmanului comun**. „Războiul promovează, de cele mai multe ori, unitatea internă pentru fiecare stat implicat. Statul măcinat de lupte interne ar putea, în loc să aștepte sau să se pregătească de un atac, să dorească să recurgă la război pentru a aduce pacea internă“.²⁰ A treia imagine descrie **natura sistemului internațional** ca fiind principala cauză a conflictelor internaționale. Aceasta este explicată în mod detaliat în „Teoria politicii internaționale“.

¹⁸ Kenneth, Waltz, *Teoria Politicii Internaționale*, Editura Polirom, Iași, 2006, p.150.

¹⁹ Kenneth, Waltz, *Man, the State and War. A theoretic Analysis*, Editura Columbia University Press, New York, 2001, p. 16.

²⁰ *Ibidem*, p. 81.

Waltz pornește de la ideea că sistemul internațional determină comportamentul unităților care fac parte din el (statele). Abordarea este una **structurală**, se pune accent pe caracterul anarhic al politicii internaționale și pe faptul că, în absența unei autorități situate deasupra statelor, care să impună ordine, acestea se află în situația de a-și purta singure de grijă.²¹

Neorealismul lui Waltz oferă o replică liberalismului, consacrand o recunoaștere a importanței **factorilor sistemici** și a **centrelor de putere**. Teoria sa e puternic **deterministă** și leagă actorii, natura lor, de natura sistemului internațional determinat și invers, impactul sistemului internațional asupra actorilor, statelor. El folosește **socializarea statelor** după un model pur uman, rațional, ca mecanism și forță pentru ordonarea sistemului internațional.²²

Ordinea nou creată determină și comportamentul, conduita, chiar la nivel internațional, iar politica de putere rămâne dominantă în interacțiunea dintre state. Neorealismul face o **concesie instituțiilor și organizațiilor internaționale** care organizează sistemul internațional, fapt benefic. Aici suveranitatea poate fi recăpătată oricând, deci retragerea reprezintă o opțiune suverană a statelor, în orice moment.

În final, cinci aspecte definesc **tradiția realistă**, și pot fi considerate axiome ale realismului în Relațiile Internaționale, studiile de securitate și studiile strategice:

- (1) **centralitatea statelor** în relațiile internaționale;
- (2) **raționalitatea statelor** în cadrul alegerilor pe care le fac;
- (3) statele caută să-și îndeplinească **interesele în mod egoist**, iar obiectivele lor variază de la apărarea integrității teritoriale și a independenței politice la **extinderea influenței** asupra întregului sistem internațional;
- (4) statele sunt angajate într-un **mediu anarhic**, astfel ele trebuie să adopte un comportament de autoajutorare și

²¹ Kenneth, Waltz, *Teoria politicii internaționale*.

²² Dan, Dungaciu, coordonator, *Enciclopedia Relațiilor Internaționale* (vol I, II).

(5) **forța și amenințarea cu forța** sunt cele mai importante instrumente pe care le au statele în cadrul relațiilor internaționale.²³

Realismul adoptă, în numeroase rânduri, o viziune statică și ciclică asupra istoriei. De exemplu, Martin Wight afirmă: „Politica internațională este un câmp al recurenței și repetiției; este câmpul în care acțiunea politică este reglată prin necesitate”.²⁴ De asemenea, Kenneth Waltz, adeptul **neorealismului structural**, adoptă aceeași **viziune ciclică și repetitivă asupra istoriei**: „Caracterul anarhic de durată al politicii internaționale este răspunzător pentru izbitoarea uniformitate a calității vieții internaționale de-a lungul mileniilor”.²⁵

Liberalism, neoliberalism și instituționalism neoliberal

Spre deosebire de aceste perspective, **idealismul interbelic** concepe o dinamică diferită. De exemplu, Woodrow Wilson, influențat de **crența raționalistă** a secolului al XIX-lea, adusă pe tărâmul politicii internaționale, considera că **rațiunea are capacitatea de a constrânge oamenii și de a-i determina să caute pacea mai degrabă decât războiul**.²⁶

De asemenea, gânditorii cei mai importanți ai perioadei interbelice, precum Norman Angell, Leonard Woolf și Alfred Zimmern, au încercat „să dezvolte un cadru conceptual și istoric în care evenimentele trecute pot fi interpretate într-un mod plin de înțeles, iar pe baza lor să fie prescrise cursuri viitoare de acțiune. Ei erau

²³ Jeffrey, Legro, Andrew, Moravcsik, „Is Anybody Still a Realist?” în Working Papers Series 98-14 (octombrie 1998), Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/98-14.pdf>, pp.8-9.

²⁴ Martin, Wight, „Why Is There No International Theory?” în Herbert, Butterfield, Martin, Wight, *Diplomatic Investigations*, Editura Harvard University Press, Cambridge, 1966, p. 26.

²⁵ Kenneth, Waltz, *Teoria politicii internaționale*, p. 104.

²⁶ Edward H., Carr, *Op. cit.*, pp. 43, 48.

istoriciști în abordare, astfel au văzut relațiile internaționale ca parte a unui proces istoric, inteligibil și progresiv²⁷. Pentru liberalism, **libertatea e valoarea supremă**, deasupra tuturor lucrurilor, libertatea individuală, drepturile omului, libertatea comerțului, îngrădirea opțiunilor, a alegerilor individului, ale grupurilor și ale statului. Liberalismul e înclinat să se bazeze pe **principii, valori și norme**, nu pe putere și interese.

Liberalismul, spre deosebire de realism, consideră că viața internațională nu este sumbră, așa cum încearcă să o creioneze teoreticienii realiști, ci poate fi caracterizată de **cooperare și relații pașnice**. **Ideile liberale** au avut cea mai mare dezvoltare în cadrul relațiilor internaționale odată cu stingerea conflictului reprezentat de Primul Război Mondial. Obiectivul idealist a fost crearea unei lumi care să facă posibilă **eradicarea totală a războiului**. Oamenii de stat au căutat idei care puteau aduce o **pace perpetuă** în cadrul sistemului internațional.²⁸

Principalul promotor al acestui tip de gândire a fost președintele american Woodrow Wilson, influențat de un principiu caracteristic **gândirii idealiste**: factorul definitoriu, liantul principal a fost o **viziune aparte asupra istoriei**, o concepție liniară și direcțională²⁹: **Teoria evoluției umanității**, a relațiilor internaționale, capacitatea de a **învăța lecțiile istoriei**, aspirațiile de creștere și dezvoltare a ființei umane, a societății și a comunităților umane.

²⁷ David, Long, Peter, Wilson, *Thinkers of the Twenty Years' Crisis: Inter-War Idealism Re-assessed*, Editura Clarendon Press, Oxford, 1998, p. 19 apud. Andreas, Osiander, „Re-reading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited” în *International Studies Quarterly*, vol. 42, nr. 3 (septembrie), 1999, p. 430.

²⁸ Dezvoltări teoretice ale curentelor clasice am realizat în Iulian, Chifu, Alexandru, Voicu, *Reconstrucție post-conflict*, Editura Rao, 2015, ISBN 978-606-609-909-7, 318 p. și Iulian, Chifu, Lavinia, Lupu, *Analiză de conflict*, Editura RAO, 2016, ISBN: 9786067760262, 304 p. Vom utiliza în această parte baza ideatică studiată deja în aceste lucrări, care sunt baza cursurilor noastre de la NSNSPA în varianta revizuită după 2015.

²⁹ Andreas, Osiander, „Re-reading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited” în *International Studies Quarterly*, vol. 42, nr. 3 (septembrie), 1998, p. 418.

Extensiunile ideilor interbelice de **factură liberală** s-au regăsit la nivel normativ în constituirea instituțiilor internaționale precum Liga Națiunilor (Societatea Națiunilor) și în Pactul Briand-Kellog din 27 august 1928, care reprezintă **încercarea comunității internaționale de a scoate războiul în afara legii**. Acest acord interzicea statelor să folosească sub orice formă războiul pentru a-și putea îndeplini interesele. **Armonia intereselor** era posibilă, iar statele puteau să-și atingă dezideratele pe cale pașnică.

În viziunea liberală, **pacea reprezintă starea naturală a lucrurilor**, iar războiul, o născocire artificială, ceva nenatural și irațional. Liberalii consideră că prin **puterea raționalității** și a capacității omului de a realiza potențialul interior pe care îl are, starea de război poate fi înlăturată din experiența umană.³⁰ O trăsătură comună a liberalilor de la Rousseau, Kant și Cobden până la Schumpeter și Doyle este credința că **războaiele au fost create de guvernele militariste și nedemocratice** pentru a-și atinge propriile interese. **Războiul** este perceput ca fiind un cancer al corpului politic, care poate fi **tratată prin democrație și liber schimb**.³¹

Una dintre cele mai importante extensiuni ale ideilor articulate în cadrul perioadei interbelice este reprezentată de **teza pacifismului democratic**. Această teză are o importanță aparte pentru corpul generic al domeniului relațiilor internaționale. Ipoteza centrală a tezei pacifismului democratic susține că **democrațiile nu luptă între ele**. Structurile culturale sau instituționale care reflectă **guvernanța democratică** împiedică un comportament belicos între două state democratice.³²

³⁰ Scott, Burchill *et al*, *Theories of International Relations*, 3rd ed., Editura Palgrave Macmillan, New York, 2005, pp. 58-59.

³¹ *Ibidem*.

³² Erik, Gartzke, „Kant We All Just get Along? Opportunity, Willingness, and the Origins of the Democratic Peace“ în *American Journal of Political Science*, vol. 42, nr.1 (ianuarie), 1998, p. 2.